

- конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України (жовтень 1991 р.). Тези доповідей і повідомлень. – К., 1991. – 720 с.
37. *Врублевська В.Б.* До проблеми повернення національної історико-культурної спадщини в Україну // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк., 1993. – С. 216–217; *Вечерський В.В.* Реституція культурних цінностей // Пам'ятки України. – 1994. – № 1–2. – С. 2–6.
38. Центральний державний архів літератури і мистецтва Санкт-Петербурга, ф. 387, оп. 1, спр. 1–190.
39. Собрание законодательства Российской Федерации. – 1995. – № 19. – Ст. 1712.
40. Там само. – 1998. – № 16. – Ст. 1799.

***Акуленко В.И.* Правовой статус эвакуированных из Украины в восточные районы СССР музейных, библиотечных и архивных ценностей во время Второй мировой войны**

В статье рассматриваются вопросы потери Украиной культурных ценностей во время Второй мировой войны от вандализма нацистских захватчиков, принятых мер исполнительной властью УССР относительно их эвакуации в восточные районы СССР, а также правовые проблемы их реституции и возвращения экспонатов на родину.

Ключевые слова: вандализм нацистских оккупантов, эвакуация культурных ценностей, правовой статус экспонатов, реституция памятников.

***Akulenko V.I.* Legal status of evacuees from Ukraine in the east districts of the USSR of museum, library and archive values during the World War II**

In the article the questions of loss of cultural values Ukraine are examined in the World War II from vandalism of nazi invaders, accepted measures by executive power of UKRAINE in relation to their evacuation in the east districts of the USSR, and also legal problems of their restitution and returning of exhibits on a motherland.

Key words: vandalism of nazi invaders, evacuation of cultural values, legal status of exhibits, restitution of monuments.

УДК 351.853.1(009)(303)

В.О. БІТКОВСЬКИЙ

До питання про значення та соціальні функції пам'яток культурної спадщини

Статтю присвячено виявленню основних рис поняття «пам'ятки культурної спадщини», його визначенню, структурі та соціальним функціям. Оглянуто існуючі погляди на проблему. Виявлено внутрішні та зовнішні зв'язки, запропоновано теоретичну систему поняття.

Ключові слова: пам'ятка культурної спадщини, пам'ятка культури, соціальна пам'ять, соціальні функції, культура, культурна форма, культурна цінність, предметнення.

Пам'ятки культурної спадщини – матеріальні свідчення історії, джерело розвитку сучасної культури, невід'ємна складова кожної національної та загальнолюдської культури. Вони є результатом і показником діяльності будь-якої людської

спільноти. При цьому надзвичайно неоднорідні за значенням, формою та змістом. І хоча кожній культурі притаманні свої пам'ятки, всі вони мають загальне значення.

Проблематикою пам'яток історії та культури займається досить широке коло наук і дисциплін – археологія, історія, історія архітектури, мистецтвознавство тощо. Кожна з цих дисциплін розглядає певний тип, вид або групу пам'яток. Але узагальнюючі дані, аналіз пам'ятки як фактору суспільного життя є сферою діяльності пам'ятокознавства. Розкриття значення пам'яток важливе для розуміння розвитку культури в цілому. Виявлення чіткого місця пам'ятки у процесі вивчення суспільства та культури дозволило б скорегувати більш загальні дослідження, повніше розкрити зміст багатьох філософських і культурологічних питань (зокрема у сфері формування соціальної, національної свідомості, самоусвідомлення та формування світогляду індивіда, аксіології культури тощо).

Пам'ятки культурної спадщини розглядаються в науковій літературі в ракурсі історичних наук і філософії історії, соціології, пам'ятокознавчих та культурологічних дослідженнях тощо. У загально філософських творах питання пам'яток розглядається, зазвичай, вузько, або як аспект питань філософії культури, історії, або як наукове джерело. Для культурології, археології, історії пам'ятки самі собою є, здебільшого, джерелом вивчення певної культури. В соціології пам'ятки культурної спадщини виступають як допоміжний інструментарій для пояснення інших соціальних феноменів. Пам'ятокознавство розглядає пам'ятки культурної спадщини як предмет досліджень.

У філософії історії та історичних науках пам'ятки культурної спадщини, здебільшого, розглядаються як історичне джерело. Пізнання історичної дійсності побудовано на дослідженні саме пам'яток культурної спадщини. Феномен пам'ятки в історії не розглядається сам собою, – лише як конкретні окремі об'єкти, пов'язані з певними фактами історії. Саме як джерело для вивчення історичного процесу й розглядає пам'ятки філософія історії, не аналізуючи їх соціальних функцій, впливу на історичну свідомість соціуму, залишаючи поза увагою їх вплив на сам історичний процес активну соціальну діяльність. Прямих досліджень пам'яток історії та культури як феномену, певної діючої частини історичного процесу в філософії історії немає. Хоча фундаментальні знання про історичний процес базуються на аналізі й використанні якраз пам'яток. Усі значні дані щодо етапів розвитку людства – і не тільки матеріального виробництва, але й елементів світогляду, формування різних соціальних і економічних умов – отримані на основі досліджень пам'яток культурної спадщини. Вони ж [пам'ятки] справляють значний вплив на історичний процес через традиції в матеріальній культурі, загальний виховний вплив на суспільство, виступають символами – орієнтирами розвитку соціальних утворень (національних, майнових й інших груп). Не приділяючи уваги самому визначенню «пам'ятки історії та культури», філософи історії змушені постійно спиратися на поняття близькі до досліджуваного. Особливо це стосується фундаменталь-

них питань розуміння соціальних процесів у історії. Ми знаходимо певні побічні, але суттєві роздуми щодо сутності пам'яток історії та культури у творах присвячених розвитку людства, питанням наслідування, дифузії, циклічності культур, етнічному та цивілізаційному підходу до вивчення історії. Так, за О. Шпенглером, не існує загальнолюдської історії, лише яскраві окремі історії відмежованих одна від одної культур [1]. Такий висновок базується на розмаїтті «культурних форм», які в даному контексті синонімічні до комплексів й окремих пам'яток історії та культури. Засновники школи «Анналів» М. Блок і Л. Февр зазначили направленість пам'яток до певного адресату (богів, нащадків тощо). Тобто ставили первинною певну інформацію, яка свідомо підбиралася та вкладалася в «матеріальні свідoctва». М. Блоком вперше було підкреслено що пам'ятка створювалася не лише для збереження, але й для піднесення певної події. В такий спосіб виділено ціннісно-емоційний аспект історичного джерела, що зумовлює його існування як пам'ятки [2]. Щоправда, таким чином поза колом розглядуваних пам'яток залишилися пам'ятки, що не є мистецькими чи культовими творами (археологічні, науки і техніки, більшість архітектурних, загалом більшість нерухомих пам'яток).

Велике значення мають пам'ятки культурної спадщини в дослідженнях позитивістів-соціологів (О. Конт, Г. Спенсер, Д. Мілль) [3]. Так, О. Конт неодноразово підкреслював значення реальних фактів у філософсько-історичних дослідженнях на протигагу теоретичним, розумовим висновкам. Такі реальні факти існують у формі матеріальних або матеріалізованих свідчень історичної дійсності – пам'яток культурної спадщини. Загалом всі школи та напрями, що тяжіють до еволюціоністських теорій змушені шукати послідовний зв'язок різних стадій або циклів розвитку людства. Такий зв'язок проявляється в пам'ятках, бо здійснюється, зокрема, через їх комунікативну функцію. А. Моль вводить у науковий оборот поняття «пам'яті світу», тобто певної «сітки знань», що формується з безлічі матеріалів, вироблених суспільством [4].

Щільно пов'язана проблематика пам'яток культурної спадщини з поняттям «соціальної пам'яті», «історичної пам'яті», що широко розроблялася в ХХ ст. філософами різних напрямів (М. Хальбваксом, Дж.Г. Мідом, М. Моссом, В.А. Коливановим, Я.К. Ребане, Є.В. Соколовим) у ракурсі соціології часу [5]. У даному випадку пам'ятки розглядаються як уособлення соціальної пам'яті в артефактах і текстах.

У царині культурфілософії пам'ятки ідентифікуються як культурна форма, окремий феномен культури. В загальних дослідженнях філософії культури знаходимо місце такої культурно форми у кумулятивно-інформаційній семантичній системі культури [6]. При розгляді поняття «пам'ятки культурної спадщини» доцільно використувати розроблену типологію та дослідження внутрішньої структури культури [7]. Дослідження пам'яток культурної спадщини нерозривно пов'язані з вивченням самої культури. Дослідники розглядають пам'ятки як певні тексти, які можуть зберігатися й актуалізуватися в просторі культури (Ю.М. Лотман) або своєрідно зако-

довані «документи своєї доби» (Д.С. Ліхачов). Також чітко не визначене остаточно місце феномену пам'яток у структурі культури [8]. Однією з проблем роботи з філософською літературою є відсутність стійкого наукового терміну «пам'ятки культурної спадщини» або «пам'ятки історії та культури» у культурології.

Плідно працювали над розкриттям поняття пам'ятки історії та культури пам'ятознавці С. Заремба, В. Акуленко, О. Дулов, О. Шуба, П. Боярський, С. Кот, В. Горбик тощо.

Український пам'ятознавець першої половини ХХ ст. В. Дубровський вживав термін «пам'ятки культури», поділяючи їх на речові (матеріальні – будинки, інструменти, машини, зброя, одяг тощо) і не речові (духовні – спів, музика, наука тощо) [9]

Монографія С. Заремби «Українське пам'ятознавство. Історія, теорія, сучасність» на даний час є основною теоретичною працею з українського пам'ятознавства. У ній автор подає визначення пам'яток історії та культури, розглядає їх структуру та значення, основні функції [10]

У прийнятому в 2000 р. Законі України «Про охорону культурної спадщини» термін «пам'ятки історії та культури» було цілком доречно замінено на «пам'ятки культурної спадщини». Він, на погляд автора, більше відповідає сутності феномену. В свою чергу, згаданий закон функціонально поділяє культурну спадщину на об'єкти та пам'ятки (за принципом присутності у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України). В науковій літературі (крім правничої) терміни «пам'ятка культурної спадщини» й «об'єкт культурної спадщини» досі використовуються як синоніми [11]. Водночас, саме такі терміни більш точно відповідають міжнародному законодавству [12]

Визначним етапом розвитку вітчизняного пам'ятознавства є робота В. Акуленка «Охорона пам'яток культури в Україні», де узагальнено з позицій охорони, збереження та використання пам'яток пам'ятознавчі досягнення всього радянського періоду [13]. В.І. Акуленко стоїть на такій позиції: загальний термін «пам'ятки історії та культури» потребує суттєвих уточнень. На його думку, немає потреби термін «культура» доповнювати терміном «історія», адже поняття «культура» в сучасному розумінні є дуже широким і містить сукупність досягнень суспільства у галузі освіти, науки, мистецтва й інших сферах духовного та матеріального життя [14]. Йому заперечує С. Заремба. На його думку, підміна терміна «пам'ятки історії та культури» терміном «пам'ятки культури» є недоцільною [15]. Будинки, в яких відбувалися важливі історичні події чи жив і творив державний, культурний діяч не обов'язково можуть мати культурну цінність, але вони мають історичну цінність. На думку автора, правий у даному випадку В. Акуленко, що вважав будь яку пам'ятку історії одночасно пам'яткою культури. Адже такі будинки перебирають на себе значення символу, отримують семіотичне наповнення. В людському розумінні вони пов'язані з певними подіями, відтак, стають частиною культурного простору, культурними текстами, пам'яткою культури. Водночас, слід визнати, що термін «пам'ятки історії та культури» є більш уживаним і сталим у

науковій літературі й не має принципових вад як наукова категорія. Тому повсюди заміна його на «пам'ятки культури» видається недоцільною.

Зазначимо, що в міжнародній практиці більш уживаним є термін «пам'ятка культурної спадщини», водночас побутують: «культурні цінності», «культурна та природна спадщина», «археологічна спадщина», «історико-культурна спадщина» тощо [16]. Терміни «пам'ятка», «спадщина», «культурні цінності» широко вживані в міжнародному пам'яткознавстві й використовуються відповідно до контексту документа, наукового чи літературно-художнього твору.

Одним із аспектів виростання терміну «пам'ятки історії та культури» та «пам'ятки культурної спадщини» є те, що їх, здебільшого, використовують для позначення матеріальних пам'яток. Сучасні дослідники-пам'яткознавці розглядають якраз цю групу пам'яток у своїх роботах. Духовна, не матеріальна спадщина згадується лише у кількох типологіях. Тому ми змушені основну увагу приділити саме матеріальним пам'яткам. Щодо загального значення, формулювання соціальних функцій та розкриття поняття, автор робить спробу залучити не тільки матеріальні пам'ятки.

Плідну теоретичну роботу з визначення сутності та функцій пам'яток історії та культури провів і продовжує проводити колектив авторів багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» [17]. З 80-х років ХХ ст. видаються «Матеріали до зводу пам'яток історії та культури України». Серед виданих робіт деякі стосуються й теоретичних засад вивчення пам'яток. Проводяться пошук і систематизація зв'язків, функцій та ієрархії об'єктів культурної спадщини.

Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень (далі – НДПД) здебільшого вивчає практичні аспекти використання й охорони пам'яток, але також проводить пошуки й у теоретичній сфері. Зокрема, Т. Бобровський і спеціалісти інституту видали ряд робіт з питання визначення предмету охорони щодо конкретних пам'яток. У такий спосіб розкриваючи внутрішні зв'язки поняття пам'ятки, її реального втілення та функцій. Численні праці співробітників НДПД В. Клочко, Т. Бобровського, О. Сердюк й інших присвячені методології пам'яткознавчої справи.

Окремо слід згадати напрацювання Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПШ. Варто зазначити, що в середовищі останнього [УТОПШ] вже кілька десятиліть збирається, накопичується й систематизується інформація щодо пам'яток як на державному, так і на регіональному рівнях. Така робота, безумовно, вимагає напрацювання певних теоретичних і методологічних настанов. Співробітники Центру пам'яткознавства НАН України й учасники УТОПШ (О. Титова, П. Толочко, В. Горбик й інші) періодично видають роботи присвячені теорії пам'яткознавства. Такі праці можна вважати основним джерелом під час розгляду сучасного наукового розуміння й аналізу пам'яток історії та культури.

Важливим джерелом у даному дослідженні є нормативна база пам'яток охоронної справи. Адже більшість авторів спираються на визначення у Законі України «Про охорону культурної спадщини» [18]. Загалом, структуризація визначень самих пам'яток і дотичних термінів, більшість дефініцій, що використовуються дослідниками, вміщена у законодавстві та міжнародних пам'яток охоронних документах (Конвенція про захист всесвітньої культурної та природної спадщини (Париж, 1972), Міжнародна хартія з охорони історичних міст (Вашингтон, 1987), Міжнародна хартія з охорони та використання археологічної спадщини (Лозанна, 1990), Хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини (Рига, 2000) тощо) [19]. Цими визначеннями користуються не лише пам'яткознавці, а подекуди й теоретики культури і науки.

Одним із аспектів вивчення об'єктів культурної спадщини постає орієнтованість теоретичних, загальних робіт на конкретний тип пам'яток. Такий, який краще відомий досліднику. В другому розділі монографії Л. Прибеги «Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України» розглядається сутність пам'яток архітектурної спадщини [20]. Наведені теоретичні розробки цілком можуть поширюватись (за певних умов) й на інші типи пам'яток. Але прив'язані суто до близької автору тематики. Подібна ситуація, але щодо пам'яток археології, наявна у роботах Л. Клейна, О. Титової, Т. Бобровського [21].

Існує декілька визначень пам'яток культурної спадщини. Короткі конкретні визначення наведені у законодавстві. Важливо, що у випадку загального визначення сутності пам'ятки дослідники використовують терміни «пам'ятка культурної спадщини» та «пам'ятка історії та культури» як тотожні. Окремою проблемою постає предметність досліджуваного поняття. Більшість дослідників у своїх дефініціях розглядають не поняття загалом, а певні його прояви. Так, В. Акуленко надає змістовне тлумачення терміну «пам'ятка культури», але розглядає його у зв'язку з пам'яток охоронним законодавством. Пам'ятка історії та культури (культурної спадщини) часто виступає у працях дослідників не як культурна форма, певний соціальний продукт, наукове поняття, а об'єкт державного обліку, правової охорони.

Важливим для нашого дослідження є визначення пам'ятки культурної спадщини, що його подає Закон України «Про охорону культурної спадщини». Адже більшість наукових робіт пам'яткознавчої тематики пов'язана з охороною культурної спадщини і використовує саме цю дефініцію. Таким чином законодавче визначення відбиває загальнонаукове бачення проблеми.

Пам'ятка культурної спадщини – це об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

* * * * *

Об'єкт культурної спадщини – це визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність

з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [22].

Недоліками цього визначення можна назвати те, що він не розглядає нематеріальні пам'ятки (фольклорні, літературні, музичні тощо) та відносність поняття автентичності. Що стосується матеріальних пам'яток – таке визначення на даний час можна вважати найповнішим. Враховуючи, що більшість пам'яткознавців працюють у прикладній сфері науки, логічно, що у пам'яткознавчих творах термін «пам'ятки культурної спадщини» переважно позначає лише матеріальні пам'ятки. Використовуючи викладені нормативні дефініції, можна дійти висновку, що пам'ятки – це лише ті об'єкти, що взяті під охорону держави. Розглядаючи всю сукупність пам'яток доречно використовувати термін «культурна спадщина». Для повного ж теоретичного осмислення поняття у дослідження мають бути включені також духовні пам'ятки культурної спадщини.

На думку С. Заремби загальною й вирішальною ознакою для всіх пам'яток є їх історична, наукова, художня чи інша культурна цінність. Пам'ятками історії та культури є споруди, пам'ятні місця та предмети, пов'язані з історико-культурним життям народу й держави, твори матеріальної і духовної творчості, що становлять історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність [23]. В. Акуленко, як згадувалось вище, розглядає пам'ятки культури у зв'язку з правовим забезпеченням їх охорони. Тому поділяє поняття на 2 терміни: вузький – «пам'ятки культури» та ширший – «культурні цінності». Так, пам'ятки культури за В. Акуленком – це пам'ятки історії, археології, містобудування й архітектури, мистецтва, які перебувають під охороною держави, а саме: взяті на облік, зареєстровані й занесені до відповідних списків. Поняття «культурні цінності» (що є найближчим до предмету дослідження даної роботи) охоплює, крім пам'яток культури, взятих на державний облік, також усі без винятку матеріальні та духовні цінності, що потребують збереження як історичне надбання країни [24].

В. Дубровський вживав термін «пам'ятки культури», поділяючи їх на речові (матеріальні) й не речові (духовні). Речові пам'ятки культури він поділяє на музейні та позамузейні, а позамузейні – ще на три категорії (види): 1) археологічні (могили, стоянки, городища, печери, кам'яні баби, скарби, знаряддя праці тощо); 2) архітектурно-будівельні (будинки, палаци, церкви, фортеці, брами, мури тощо); 3) меморіальні (пов'язані з пам'яттю про видатного діяча чи подію) та історико-революційні (місцевості, що їх необхідно увічнити, присвячені пам'яті видатних історико-революційних й історичних подій) [25].

На думку С. Кота, термін «пам'ятка культури» значно звужує поняття. Автор вказує на нетотожність історії культури та історії суспільства. Відтак, у загальнонауковому сенсі не всі пам'ятки історії є пам'ятками культури, – тоді в терміні «пам'ятки культури» залишаються поза увагою суто меморіальні пам'ятки (пам'ятні місця, наприклад). Одночасно дослідник не подає власного визначення терміну, послуговуючись існуючими дефініціями [26].

М. Брайченко вважає, що поняття «пам'ятки історії та культури» має об'єктивний зміст і не залежить від факту взяття під охорону, юридичного чи суспільного визнання; зміст пам'ятки визначається певними якостями, що становлять її характеристику [27]. На нашу думку, таке сприйняття є найбільш виваженим для теоретичної науки. Хоча й усуває від визначення пам'ятки оціночний фактор сучасного соціуму.

У певному сенсі сучасна культура, світогляд, світосприйняття – як індивідуальне, так і громадське – будується на культурній спадщині. Але культурна спадщина – поняття широке, загальне. В конкретному вираженні культурна спадщина – сукупність пам'яток історії та культури. Пам'ятки культурної спадщини складають емпіричну основу світобачення людини, є реальним фундаментом, емпіричною основою осмислення світу в масштабах соціуму. Пам'ятки реалізують безперервність розвитку людства, поєднують інтелектуальні та чуттєві здобутки поколінь, дають змогу для розвитку в усіх сферах життя людини. Як культурний феномен вони постають носіями традицій, моральних, етичних й естетичних настанов, вироблених людством. Пам'ятки історії та культури є антропогенним фактором розвитку Всесвіту. Вони виникають з діяльності людини й орієнтовані насамперед на людину, – тобто є наскрізним фактором розвитку та проявом культури як такої.

Пам'ятки історії та культури у широкому філософському сенсі можна визначати терміном «пам'ятки культури» (у відмінному від запропонованого В. Акуленком значенні), адже будь-яка пам'ятка історії є матеріальною чи матеріалізованою в соціальній пам'яті пам'яткою культури.

Тож, нам необхідно визначити місце пам'яток у структурі культури. З цією метою доцільно розглянути певні основоположні принципи культури. Визначення культури відомо кількості [28]. У нашому випадку достатньо зосередитись на такому, яке відповідає потребі конкретизації тих засад культури, які стосуються пам'яток.

Культура – це досвід діяльності людей, що має життєве значення для всієї даної конкретної їх сукупності в цілому; всі явища, у яких втілюється цей досвід, носять назву явищ культури [29]. Таким чином доходимо висновку, що пам'ятки історії та культури ніщо інше як явище культури. Хоча це не єдина характеристика такого явища – як відомо в одного явища може бути кілька сторін. Наприклад, пам'ятки можуть бути одночасно й історичним джерелом, і естетичним взірцем. Ще одне з визначень культури, хоча і застаріле: культура – це сукупність пам'яток культури. В сучасному розумінні культура включає й такі явища, як систему людської поведінки, спілкування; це сфера духовної, аксіологічної, комунікативної організації суспільства, що визначає норми поведінки, мислення, почуттів людини, різних верств населення та нації в цілому, що не є власне пам'ятками. Відтак, пам'ятки культурної спадщини не мають всеохоплюючого характеру для культури. Культура – поняття надто широке щоб бути генерованим лише пам'ятками.

Пам'ятки культурної спадщини пов'язані з культурою в широкому значенні через поняття «культурна спадщина», «культурне успадкування». Через термін «культурна

спадщина» було встановлено значення пам'яток як культурних форм, що утворюють культурну традицію. Їх функцію з передачі культурних цінностей, що засвоюються, переробляються та використовуються, між різними соціальними верствами, поколіннями, народами тощо. Особливості пам'яток історії та культури є проявом рис культурної спадщини. Головною рисою спадщини виступає те, що вона функціонує в сучасному соціумі, органічно включена в нього – тобто в її складі культурні форми не лише зберігаються, але й активно діють, впливають на сучасне суспільство [30].

Окремо слід зазначити таку ознаку пам'яток культурної спадщини, як автентичність. Цей термін останнім часом широко використовується у пам'яткознавчих дослідженнях у зв'язку з охороною матеріальної культурної спадщини. Ми свідомо не використали його у своїх визначеннях через широту терміну, відносність цієї ознаки. Певним чином автентичними є всі пам'ятки. Одна й та сама пам'ятка може бути визнана різними дослідниками як автентична, а також як така, що втратила ознаки автентичності. Одночасно цей критерій використовується адміністративними органами як привід для зняття об'єкту охорони культурної спадщини з державного обліку.

З точки зору герменевтики пам'ятки є «культурними текстами». Та чи інша пам'ятка, предмет, споруда – не просто матеріальні предмети «взагалі», а сутності, що відображають чи виражають факти даної етнічної культури й етнічної цивілізації, тих чи інших етнічних, соціальних, професійних або інших соціумів, у межах яких діють люди. Будь-яка культура може бути вираженою в текстах двох типів. До першого належать ті, що склалися серед самих носіїв даної культури та являють собою своєрідні «самоописи», виражені у матеріальних або духовних об'єктах (архітектура, предмети побуту, літературні джерела, предмети мистецтва тощо). Тексти другого типу – описання однієї культури носіями іншої культурної традиції. Дослідження за можливості максимально повної сукупності текстів обох названих типів, що виражені в пам'ятках, має за кінцеву мету створення комплексного наукового описання даної культури [31].

За культурологічною типологією пам'ятки культурної спадщини можна віднести до блоку культури соціальної комунікації, накопичення, збереження і трансляції інформації, таких типів культури: інформаційно-кумулятивної культури, культури міжвікової трансляції соціального досвіду, культурної компетенції та знань [32].

Пам'ятки традиційно поділяються на матеріальні та нематеріальні. Здебільшого, при використанні терміну «пам'ятки історії та культури», «пам'ятки культурної спадщини» розуміють матеріальні пам'ятки. Щодо нематеріальних, духовних пам'яток нами не виявлено спеціальних досліджень з їх типології. Загалом, духовні пам'ятки історії та культури представлені блоком мистецтва (література, музика, поезія тощо) та блоком етнографічних матеріалів (пісні, приказки, звичаї тощо). В певному сенсі пам'яткою може бути спосіб життя окремої соціальної групи, який репрезентує життя людини в інший час, чи в незвичних умовах (віддалені села, окремі племена, що існують на рівні розвитку мезолі-

ту, комплекс життєвих принципів замкненого колективу за зразком екіпажу судна тощо). Розгляд нематеріальних пам'яток культурної спадщини в науковій літературі щільно пов'язаний з філологічним аналізом і етнографічними вишукуваннями, та, здебільшого, не торкається виявлення глибинної загальної сутності пам'яток історії та культури.

Матеріальні пам'ятки поділяються на нерухомі та рухомі. До нерухомих пам'яток належать пам'ятки архітектури та містобудування, монументального мистецтва, історії, археології. До рухомих слід віднести музейні експонати, зокрема твори мистецтва, документальні пам'ятки, книжкові видання й інші.

Щодо внутрішньої типології пам'яток, широко використовується поділ на види, що наведений у Законі України «Про охорону культурної спадщини»: археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, об'єкти науки і техніки [33]. Хоча в наукових творах здебільшого використовують простіший поділ, об'єднуючи архітектуру та містобудування, ландшафтні й садово-паркові пам'ятки. Не всі дослідники виділяють об'єкти науки і техніки в окрему категорію. Класифікація пам'яток у Зводі пам'яток історії та культури є найбільш пристосованою для систематичного викладу, каталогізації об'єктів культурної спадщини. Тут визначено такі категорії: археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва [34]

До пам'яток історії належать споруди, будинки, пам'ятні місця та предмети, пов'язані з важливими історичними подіями в житті народу, визвольної боротьби, розвитком суспільства й держави, а також розвитком науки і техніки, культури, побуту, з життям і діяльністю державних діячів, народних героїв, діячів науки, літератури та мистецтва. До історичних пам'яток належать архівні матеріали, кінофото-фонодокументи тощо. Історична пам'ятка може бути як окремим архітектурним твором, так і міським або сільським середовищем, що мають характерні властивості певної цивілізації, особливого шляху розвитку або історичної події. Така характеристика поширюється не лише на визначні пам'ятки, але й на скромніші, що набувають з плином часу значної культурної цінності [35]. Як окремий вияв пам'ятки історії виступає історичне місце. Це певна територія, що пов'язана з важливою подією в історії народу чи людства. Загалом, пам'ятки історії – це, насамперед, меморіальні об'єкти. Певною особливістю цієї категорії є те, що пам'ятки історії не обов'язково мають визначне значення у своєму матеріальному прояві; їх висока соціальна цінність виявляється у зв'язку з важливими подіями в минулому; вони набули значення пам'ятки якраз у зв'язку з опрідметненням у соціальній пам'яті певних подій, зв'язку цих подій з певним матеріальним вираженням.

Пам'ятка археології – місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, створені людиною, незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного й етнографічного погляду та повністю або частково зберегли свою автен-

тичність [36]. Внутрішня типологія пам'яток археології проводиться за багатьма параметрами. В першу чергу за хронологічним, культурним (за приналежністю до певної археологічної культури) принципом, за призначенням (поселення, могильники, культові споруди) тощо. Пам'ятками археології є городища, кургани, вали, залишки стародавніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, шляхів, місця стародавніх поховань, кам'яні скульптури, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару стародавніх населених пунктів. Рухомі пам'ятки археології – це, здебільшого, фрагменти посуду, прикраси, знаряддя праці, зброя, будівельні матеріали, керамічні вироби, інші стародавні предмети тощо [37].

До пам'яток містобудування й архітектури відносяться архітектурні ансамблі та комплекси, історичні квартали, центри, площі, вулиці, залишки стародавнього планування й забудова населених пунктів, споруди культової, цивільної, промислової, військової архітектури, народного зодчества, а також пов'язані з ними твори образотворчого, монументального, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва, природні ландшафти [38].

До пам'яток мистецтва відносяться твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й інших його видів. Віднесення актів органів державної влади, управління, письмових і графічних документів, кіно-фото-фонодокументів, стародавніх рукописів, інших рукописних пам'яток, стародруків до документальних пам'яток є неправомірним. Вони є нічим іншим як рухомими історичними пам'ятками, і виділяються в окрему групу на нижчому рівні систематизації [39].

Також пам'ятки поділяються за ознакою зв'язку з історичним процесом – первинні й вторинні. Первинні є результатом безпосередньої діяльності людини. Вторинні – свідомо створені для відображення оцінки якогось явища [40]

Розуміння культури як створеного людиною оточення стосується й пам'яток історії та культури. Так, близьким до розглядуваного поняття є значення «пам'яток природи». Але виходячи з антагонізму «культура» – «природа» [41], ми бачимо їх несумісність як наукових категорій. Тобто пам'ятки історії та культури – це суто прояв людської діяльності, перетворена природа. Природні ж пам'ятки створені природою й бути пам'ятками культурної спадщини не можуть, відтак – не розглядаються в тому ж ракурсі що й останні. Хоча можливі ситуації, коли природні пам'ятки стають об'єктами культури – коли у них з'являється значення, вкладене людиною. Наприклад, столітній дуб є пам'яткою природи, але як священний дуб, як об'єкт культури він є, безсумнівно, пам'яткою культури.

Остаточо не встановлено чіткі ознаки пам'яток історії та культури. Категорія нестала, поняття неконкретизоване. Різними дисциплінами пам'ятки розглядаються по-різному. Загалом, можна стверджувати, що пам'ятка історії та культури – це феномен (форма) культури, джерело вивчення та прояв соціальної історії, активний фактор формування соціальної свідомості. Пам'ятки історії та культури являють собою матеріальні та матеріалізовані уособлення соціального досвіду,

створені й оцінені суспільством, за ціннісним показником виділені з усієї спільності створених людиною матеріальних і нематеріальних творів.

Використання пам'яток можна поділити на 3 основні напрями: наукове, практичне та суспільне. Наукове включає цілий комплекс наукового дослідження пам'яток, їх пропаганду, діяльність установ, товариств, музеїв, інших науково-творчих структур у плані виявлення, збереження, вивчення, розуміння та пропаганди пам'яток. Сюди входить паспортизація й каталогізація пам'яток. Практичне пам'ятокзнавство виробляє засади реставрації, консервації пам'яток, зберігання в історико-культурному середовищі та в окремих сховищах. Суспільне має широкий спектр: залучення широких мас – учнів, молоді, інтелігенції тощо – до виявлення, взяття на облік, охорону й збереження пам'яток, виховання, освіти, формування в суспільстві певних поглядів і норм [42].

Соціальні функції пам'яток історії та культури розкривають значення пам'яток для суспільства. Такі функції не є сталими, на відміну від ознак. Адже змінюється суспільство – змінюється і його ціннісні вподобання, аспекти. Тоді змінюються й функції пам'яток. Вони впливають з принципів взаємодії пам'яток із соціальним середовищем. Сам факт існування пам'ятки історії та культури ґрунтується на певному його виділенні з усієї сукупності речей, у ставленні до нього певної соціальної групи. Визначення його спільнотою як носія історичної спадкоємності у системі загальнолюдських культурних цінностей [43]. Цікавий аспект існування пам'ятки в історичному просторі окреслив А.Я. Гуревич. На його думку, першопочатково феномен пам'ятки мав зберігати і передавати всю сукупність інформації, необхідної для існування спільноти. Згодом збільшення рівня кодифікації надбань людства призводить до зміщення інформаційного наповнення пам'яток з утилітарного знання до соціальних цінностей [44].

С. Кот слушно визначає два основні рівні суспільної свідомості, на яких відбувається сприйняття пам'яток історії та культури: буденний (традиційний) і теоретичний (науковий) [45]. Відповідно розподіляються і функції, притаманні пам'яткам. На традиційному рівні ставлення до культурної спадщини формується стихійно, на основі прямого успадкування готових цільних уявлень, типів мислення, етичних і естетичних зразків. З іншої сторони буденне сприйняття характерне для вузьколокальних груп, характеризується залежністю від історичних обставин, не сприяє розкриттю внутрішнього глибинного значення пам'ятки. На цьому рівні, здебільшого, й проявляються виховна, комунікативна, аксіологічна, естетична, соціалізуюча, утилітарна функції та функція антропогенезу.

Теоретичний рівень сприйняття характерний для наукового пізнання. На цьому рівні розкривається об'єктивний зміст пам'яток, їх значення для творців, часу безпосереднього побутування. Таке пізнання дозволяє робити певні висновки, найбільш достовірні інтерпретації щодо окремих періодів минулого, взаємовплив різних соціальних факторів, загальнолюдське значення культурної спадщини, усвідомлювати її

вплив на сучасну культуру. Тут проявляються в першу чергу такі функції: гносеологічна, гуманістична, виховна, соціогенезу, регулятивна (моральна), інформативна.

Слід зазначити, що в даній нашій роботі зроблена спроба виявити саме універсальні функції пам'яток культурної спадщини. Вони в тій чи іншій мірі притаманні всім пам'яткам. Окремим групам об'єктів культурної спадщини вони можуть бути властиві в різній мірі. Деякі категорії пам'яток можуть мати власні специфічні функції.

Гносеологічна функція – внаслідок властивості пам'яток зберігати й передавати інформацію вони можуть бути використані як джерела інформації щодо історичних обставин часів свого побутування, впливати на напрям і форму пізнання навколишнього світу. Власне, здатність зберігати й накопичувати соціальний досвід, інформацію про час свого створення можна виділити в інформаційну функцію. Адже пізнання є дійсним активним процесом, направленим від індивіда на пам'ятку (дослідження, огляд, спроби зрозуміти наявну в ній інформацію), а збереження інформації – окремий, пасивний процес, характерний для пам'ятки незалежно від дій інших чинників. Як один із аспектів гносеологічної функції виступає освітня. Використання пам'яток в освітньому процесі дозволяє повніше розкрити відповідну тему, надає матеріалу (особливо історичному) предметності; опосередковано (особливо щодо пам'яток, що використовуються утилітарно) – розширює історико-культурний простір, надає інформацію користувачам на побутовому рівні.

Виховна функція виникає як наслідок виконання пам'ятками історії та культури своєї гносеологічної функції. В процесі сприйняття та розуміння інформації що її несе пам'ятка, особистість або спільнота переймає й певні ціннісні аспекти цього знання. В такий спосіб відбувається вплив на соціальне самоусвідомлення людини, формується світогляд, морально-поведінкові програми. Пам'ятки так чи інакше впливають на ідеологічне, моральне, естетичне, культурно-екологічне виховання членів суспільства. Виховна функція пам'яток історії та культури зумовила постійну увагу до них з боку тоталітарної влади. З метою зміни ціннісних орієнтирів суспільства знищувалися й продовжують знищуватися одні пам'ятки й підносяться, широко використовуються в освіті інші. Відкритість і доступність всього спектру пам'яток культурної спадщини є показником рівня свободи в даному суспільстві. Через виховну функцію пам'ятки реалізують вплив на формування суспільства, колективний світогляд.

Функція соціогенезу випливає з виховної. Впливаючи на формування самоусвідомлення певних соціальних груп, пам'ятки історії та культури формують структуру сучасного суспільства. Історичні пам'ятки, пов'язані з визначними подіями у історії народу підвищують рівень самоідентифікації окремих особистостей як членів певного соціуму, народу, етносу, професійної групи. Таким чином пам'ятки впливають на структуру суспільства, його моральні й етичні потреби, визначають ключові риси соціальних утворень.

Подібним чином, але на рівні окремих індивідуумів, діє функція антропогенезу (гуманістична). Розвиток особистості та людини як такої щільно пов'язаний із надбанням минулих поколінь, культурними взірцями. Важливою часткою та джерелом таких взірців є якраз пам'ятки. Вони через освіту й виховання, через буденне життя впливають на кожного, формуючи світосприйняття, а отже – й певну модель поведінки, форму мислення людини. Розвиток людського мислення взагалі пов'язаний із накопиченням історичного досвіду. І пам'ятки історії та культури є одним із найважливіших чинників його накопичення та передачі.

Аксіологічна функція пам'яток культурної спадщини також споріднена з виховною. Пам'ятки є виявом певних ідей своїх творців. Вони несуть в собі певні ціннісні орієнтири, передаючи їх новим поколінням. Через пам'ятки, серед іншого, до індивіда передаються національні, культурні, соціальні цінності, важливі для розвитку людства в цілому. Об'єкти культурної спадщини не лише формують аксіологічне уявлення людини, вони зберігають ціннісну структуру світосприйняття людства на певному етапі формування. Важливою особливістю пам'яток є можливість зберегти уявлення про певні ціннісні надбання народу навіть за умови масового цілеспрямованого знищення інших проявів цих цінностей. Яскравим прикладом такого збереження є пам'ятки визвольної війни в Україні початку ХХ ст.

Естетична функція пам'яток культурної спадщини проявляється у мистецьких творах. Потяг до прекрасного, вияв естетичних вподобань призводить до появи більшості пам'яток історії та культури. Вплив пам'яток через їх огляд і дослідження на суспільство має чіткий естетичний напрям. Пам'ятки виховують і здатні задовольнити естетичні потреби особистості.

Регулятивна чи нормативна функція пам'яток культурної спадщини реалізується через вплив на світобачення соціуму – саме пам'ятки історії та культури несуть в собі основні моральні настанови соціального досвіду, являють собою ілюстративний матеріал для досягнення сенсу моралі й етики, демонструють необхідність додержання певних соціальних норм.

Комунікативна функція – через семіотичні аспекти свого існування пам'ятки реалізують функцію встановлення зв'язків у суспільстві. Через певні ідеї, реальним утіленням яких вони є, і тривалі у порівнянні з людським життям час свого існування вони встановлюють зв'язок поколінь та різних соціальних утворень у середині більшого соціуму (різних верств). З часом вкладений у пам'ятку сенс, ідея видозмінюється, зазвичай розширюється. Так, наприклад, Велика Китайська стіна вже не оборонна споруда, а, насамперед, символ політики ізоляціонізму; Софія Київська не просто культова споруда, а символ могутності й розвиненості Давньоруської держави. Це стосується пам'яток, які мають зовнішню форму, пов'язану в уявленнях суспільства з певними ідеями, подіями, поняттями.

Утилітарна функція – найбільш проблематична. Пам'ятки найкраще виконують свої суспільні функції у безпосередньому наближенні до суспільства. З

іншого боку, неможливо виключити їх усі з побутування та нормувати використання. Частина пам'яток використовується за первинним призначенням (будинки, храми), деякі набувають нових утилітарних функцій, нарешті – мають власника та матеріальну цінність. Тут виявляється проблема збереження пам'яток, адже за постійного використання пам'ятки час її існування значно скорочується. Господарче використання пам'ятки без виконання обов'язкових вимог і умов її збереження призводить до унеможливлення виконання нею своїх функцій як пам'ятки культурної спадщини, до втрати історико-культурного значення.

У широкому розумінні пам'ятками культури є всі прояви людської діяльності. Але сутність терміну «пам'ятка» полягає якраз у окремій, виділеній стані об'єкту, в його унікальності. Слід зазначити, що предметність властива й нематеріальним пам'яткам. Вони опредметнюються у людській свідомості. Наприклад, музика М. Лисенка та живопис М. Ге сприймаються як пам'ятки на одному рівні – твори мистецтва XIX ст. У загальних філософських пошуках, дослідженнях, пов'язаних із осмисленням культури в широкому сенсі, принципів її змін, дослідженнях принципів і методології науки варто використовувати термін «пам'ятки культури» як найбільш точний, такий, що охоплює всі можливі прояви розглядуваного поняття. Історичні пам'ятки, внаслідок своєї властивості перебирати аксіологічний сенс подій, які репрезентують, виконують ті самі культуротворчі, соціальні функції, мають ті самі властивості, що й пам'ятки, пов'язані з іншими, не історичними аспектами культури. Тому не має сенсу, розглядаючи пам'ятки культурної спадщини як філософську, загальнонаукову категорію, поділяти їх на історичні та культурні.

Отже, пам'ятки культури – це всі предметні чи опредметнені прояви людської творчості, що несуть в собі певний гносеологічний, аксіологічний, естетичний сенс, можуть передавати суспільству й індивідам певну інформацію чи відчуття, вкладені своїми творцями або історичними обставинами.

Термін «пам'ятки культурної спадщини» ретроспективно орієнтований. Він охоплює сукупність культурних форм, що відповідають значенню пам'яток культури, але звужує поняття. Позначає пам'ятки, що існують уже певний час, були успадковані (передані, включені у соціальні процеси) і функціонують. Відтак, із сукупності пам'яток культури виключаються такі, що можуть бути успадковані, тобто щойно створені, які можуть, але не виконують функцій пам'ятки культури, не включені в культурний простір соціуму. Такий термін значно доречніший для предметних досліджень: розгляду конкретних, прикладних питань функціонування культури, її розвитку, взаємодії пам'яток і суспільства. Як для історичних питань і роздумів філософії історії, де пам'ятки розглядаються як джерела, такий термін буде точнішим за перший. Адже мова йде про пам'ятки, які вже виконують свої функції, передають певну інформацію чи відчуття. Вони є або будуть успадковані – тобто набули властивостей пам'ятки в одних обставинах, але проявляють їх в інших. Такими обставинами можуть бути історичні періоди, соціальні групи, в яких функціонує пам'ятка тощо.

Отже, пам'ятки культурної спадщини – це всі унікальні, предметні чи опредметнені прояви людської творчості, що несуть в собі певний гносеологічний, аксіологічний, естетичний сенс, набутий у певних умовах, і передають суспільству й індивідам певну інформацію чи відчуття, вкладені своїми творцями або історичними обставинами в інших умовах.

Таким чином виділяється третя група пам'яток – що є пам'ятками культури, але не відповідають визначенню пам'яток культурної спадщини. Вони мають всі ознаки пам'ятки культури, але не виконують їх основних функцій. До цієї групи відносяться такі об'єкти, як не виявленні пам'ятки археології та історії, щойностворені твори мистецтва, не зафіксовані етнографічні матеріали тощо. Особливістю цієї групи є властивість набувати значення пам'яток культурної спадщини. Пам'ятками культурної спадщини вони стають у момент початку впливу на існуючий соціум, початку контакту та взаємовпливу з наявною культурою, тобто їх виявлення, позначення, представлення суспільству. Водночас, треба зазначити, що перехід у групу пам'яток культурної спадщини для таких об'єктів не обов'язковий. Більша частина пам'яток археології не була і не буде виявлена, деякі мистецькі твори не залишають майстерні художника, не всі вірші публікуються тощо.

Тож, потенційні пам'ятки культурної спадщини – це пам'ятки культури, що реально існують, створені людиною чи суспільством, мають усі ознаки пам'ятки культури, але вилучені з контексту діючої культури та не виконують активних функцій пам'яток культури.

Третя група пам'яток у сукупності – втрачені пам'ятки культури. Вони не є пам'ятками культурної спадщини, бо втратили деякі властивості таких пам'яток. Вони безпосередньо не передають відповідної, вкладеної в них інформації та почуттів, не надають предметності ідеям і уявленням, не можуть виконувати у повному обсязі функції властиві пам'яткам культурної спадщини. Вони не відповідають також визначенню потенційних пам'яток, адже не можуть перейти у стан пам'яток культурної спадщини. Йдеться про зруйновані пам'ятки археології, які не можливо зафіксувати, знищені мистецькі твори тощо. Їх важлива властивість полягає в тому, що вони обов'язково певний час функціонували як пам'ятки культурної спадщини або як потенційні пам'ятки культурної спадщини, але згодом втратили ознаку цих груп – реальне існування. Відтак, втрачені пам'ятки культури – це пам'ятки культури, що реально вже не існують, але існували та під час існування мали всі ознаки пам'яток культурної спадщини чи потенційних пам'яток культурної спадщини і впливали на формування існуючого суспільства.

Вивчення пам'яток історії та культури як конкретного феномену досі не розвинуте. Мало уваги приділяється їм у сучасних дослідженнях філософії культури, філософії історії. Більшість дослідників торкаються їх лише побічно. Або вивчають певні конкретні пам'ятки. Особливості ж самого поняття пам'ятки історії та культури, розуміння його як філософської категорії залишається поза увагою.

Пам'ятки культури є невід'ємною частиною навколишнього світу, мають сталі ознаки та функції; за своєю сутністю вони є феноменом культури, що формує самосвідомість людини та суспільства, будучи, відтак, ключовим аспектом формування й самої культури. Пам'ятки є важливим історичним джерелом, мають особливе значення для вивчення історичного процесу.

Через свої соціальні функції пам'ятки культури формують сучасний суспільний простір, поглиблюють освітні заходи суспільства, розкривають перед одержувачами інформації не лише самі історичні факти, але й їх зв'язок із навколишнім середовищем, у якому формувалися відповідні ідеї, відбувалися події. Пам'ятки формують ціннісні орієнтири суспільства на основі досвіду минулих поколінь, дозволяють суспільству накопичувати культурно значущі елементи, сприяють розвитку суспільства, запобігають його стагнації в моральному, етичному, політичному значенні. Поєднуючи властивості історичного джерела та культурної форми, пам'ятки дозволяють осмислити не лише розвиток суспільства, антропогенез і соціогенез, але й виявити ланцюжки зв'язків від сучасності до моменту зародження й становлення фундаментальних ідей, принципів буття людини. Осмислення навколишнього світу неможливе без уважного розгляду пам'яток історії та культури. Вони є квінтесенцією людської діяльності в загальнолюдському значенні.

Джерела та література

1. Шпенглер О. Закат Європи [Текст]: Очерки морфологии мировой истории : [В 2 т.]. / Освальд Шпенглер; [Пер. с нем., вступ. ст., с. 5-122, и примеч. К.А. Свасьяна]. — М.: Мысль, 1993. [Т. 1 : Гештальт и действительность. — С. 151.
2. Кравченко И.Г. Памятник как социальный феномен [Текст] : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. философских наук: 09.00.11 / Кравченко Ирина Геннадьевна; Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. — Волгоград, 2008. — С. 8.
3. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст] : підручник для студентів вищих навчальних закладів України / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. — К., 2005. — 530 [1]. с.
4. Моль А. Социодинамика культуры [Текст] / А. Моль; пер. с франц., вст. статья, редакция и примеч. Б.В. Бирюкова. — [3-изд.]. - М.: ЛКИ, 2008. — С. 27–29.
5. Кравченко И.Г. Вказана праця. — С. 4.
6. Флиер А. Культурология для культурологов [Текст]: учебное пособие / А.А. Флиер. — М.: Академический проект, 2000. — С. 72.
7. Там само. — С. 76.
8. Кравченко И.Г. Памятник как социокультурный феномен [Текст] / И. Г. Кравченко // Вестник ВолГУ. — Волгоград, 2008. - Серия 7., №1 (7). — С. 61.
9. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність [Текст] / Сергій Заремба; Центр пам'яткознавства Національної Академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. — К.: Логос, 1995. — С. 9.
10. Бобровський Т.А. Методологічні аспекти визначення охоронюваних археологічних територій [Текст] / Т.А. Бобровський // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень / Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень. — К.: АртЕк, 2005. - Вип. 1.— С. 226–232.
11. Кот С. Теоретичні проблеми пам'яткознавства [Текст] / С. Кот // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика / НАН України, Ін-т історії України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. — К., 2007. — С. 38.

12. Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів [Текст] / Держ. Науково-дослідний ін-т теорії та історії архітектури та містобудування, Київський науково-методичний центр по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій; авт. вступ. статті: Прибега Л.В.; упоряд. : Кібальник Ю.Д., Прибега Л.В., Сердюк О.М. ; редкол. Л. Прибега (голова), Ю. Кібальник [та ін.]. – К. : АртЕк, 2002. – 134 [2]. с.
13. *Акуленко В.І.* Охорона пам'яток культури в Україні, 1917–1990 [Текст] / В.І. Акуленко. – К. : Вища школа, 1991. – 272 [1]. с.
14. Там само. – С. 209.
15. *Заремба С.З.* Вказана праця. – С. 9.
16. Охорона культурної спадщини...
17. Звід пам'яток історії та культури України: [Текст] Енциклопедичне видання. Кн. 1 : Київ: ч. 1. : А–Л / Нац. Акад. наук України, Ін-т історії України, Ін-т археології України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського; редкол. тому: відп. ред. П. Тронько [та ін.]. Упоряд.: В. Горбик, М. Кіпоренко, Н. Коваленко, Л. Федорова. – К. : Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 608: іл. – Бібліогр. : С. 531–546. – Покажч. : С. 549–578.
18. Правова охорона культурної спадщини [Текст] : збірник документів / Міністерство культ. і туризму України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПНК; упоряд. : Левада М.Є., Пархоменко М.Т., Титова О.М. – К. : ХІК, 2006. – С. 130.
19. Охорона культурної спадщини...
20. *Прибега Л.* Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини: методологічний аспект [Текст] / Леонід Прибега; Центр пам'яткознавства Нац. Акад. наук України і УТОПНК, Нац. Акад. образотворчого мистецтва і архітектури. – К. : Мистецтво, 2009. – С. 66–134.
21. *Бобровський Т.А.* Методологічні аспекти визначення охоронюваних археологічних територій [Текст] / Т.А. Бобровський // Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень / Науково-дослідний інститут пам'яток охоронних досліджень. – К. : АртЕк, 2005. – Вип. 1.– С. 226–232; *Івакін Г.* Критерії класифікації та поцінування пам'яток археології [Текст] / Г. Івакін, О. Титова // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика / Нац. Акад. наук України, Ін-т історії України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПНК. – К., 2007. – С. 141–177; *Клейн Л.* Археологическая типология [Текст] / Лев Самуилович Клейн; АН СССР, Ленингр. фил. Центра науч.-техн. деятельности, исслед. и социал. инициатив, Ленингр. н.-и. археол. об-ние. – Л. : ЛФ ЦЭНДИСИ : Ленингр. н.-и. археол. об-ние, 1991. – 447, [1]. с. : ил.; 27 см. – Библиогр.: С. 396–428; Указ. предм. и имен.: С. 430–444.
22. Правова охорона культурної спадщини... – С. 130.
23. *Заремба С.З.* Вказана праця. – С. 8.
24. *Акуленко В.І.* Вказана праця. – С. 210.
25. *Заремба С.З.* Вказана праця. – С. 9.
26. *Кот С.* Вказана праця. – С. 35–37.
27. Там само. – С. 42.
28. *Моль А.* Социодинамика культуры [Текст] / Абраам Моль; Редакция литературы по вопросам философии и права; пер. с фр., вступ. ст., науч. ред. и прим. Б.В. Бырюкова, Р.Х. Зарипова, С.Н.Плотникова. – М. : Прогресс, 1973. – С. 35.
29. *Семенов Ю.* Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней) [Текст] / Ю.И. Семенов; Научная библиотека «Современных тетрадей», философия. – М. : Современные тетради, 2003. – С. 45.
30. Енциклопедія етнокультурознавства: понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи [Текст] : енциклопедія : у 2-х ч. – 4-х кн. Частина друга: Культура і мистецтво в етнопонаціональному вимірі: Кн. 2: «М–Р» / Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, Держ. Акад. керівних кадрів культури і мистецтв; редкол. : Ю.І. Римаренко (гол. ред.) [та ін.]. – [2-е вид.]. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2002. – С. 146.

31. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження [Текст] / Нац. Акад. наук України, Ін-т історії України, Ін-т туризму ФПУ; редкол.: В.О. Горбик (голова), П.О. Дорошенко, С.І. Кот, О.І. Лугова, [та ін.]. – К., 1998. – С. 140.
32. *Флиер А.* Вказана праця. – С. 74.
33. Правова охорона культурної спадщини... – С. 130.
34. *Горбик В.* Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури (на матеріалі Зводу пам'яток історії та культури України) [Текст] / В. Горбик; Нац. акад. України, Ін-т історії України. – К.: НАН України, 1999. – Ч. 1. – С. 51.
35. Охорона культурної спадщини... – С. 69–72.
36. Правова охорона культурної спадщини... – С. 163.
37. *Прибега Л.* Міжнародна охорона історико-культурної спадщини [Текст] / Л.В. Прибега // Праці центру пам'яткознавства. Вип. 1. / гол. ред. Заремба С. З. [та ін.]; Центр пам'яткознавства Академії наук України і УТОПШ. – К.: [Центр пам'яткознавства Академії наук України і УТОПШ], – 1992. – С. 64.
38. *Заремба С.З.* Вказана праця. – С. 11.
39. Там само. – С. 12.
40. *Кот С.* Вказана праця. – С. 57.
41. *Флиер А.* Вказана праця. – С. 62.
42. *Заремба С.З.* Вказана праця. – С. 14.
43. *Кот С.* Вказана праця. – С. 44.
44. *Кравченко И.Г.* Памятник как социальный феномен [Текст]: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. философских наук: 09.00.11 / Кравченко Ирина Геннадьевна; Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. – Волгоград, 2008. – С. 8.
45. *Кот С.* Вказана праця. – С. 45.

Bitkovskiy V.O. К вопросу о значении и социальных функциях памятников культурного наследия (истории и культуры)

Статья посвящена выявлению основных черт понятия «памятник культурного наследия», его определению, структуре, и социальным функциям. Проанализирован современный взгляд на проблему. Выявлены внутренние и внешние связи. Предложена новая теоретическая систематика понятия.

Ключевые слова: памятник культурного наследия, памятник культуры, социальная память, социальные функции, культура, культурная форма, культурная ценность, определение.

Bitkovskiy V.O. To a question on value and social functions of monuments of a cultural heritage (of history and culture)

Article is devoted revealing of the basic lines of concept «a cultural heritage monument», to its definition, structure, and social functions. The modern view on a problem is analyzed. Are revealed internal and external relations. New theoretical systematization of concept is offered.

Key words: a cultural heritage monument, a culture monument, social memory, social functions, culture, the cultural form, cultural value.